

فهرست مطالب

بخش اول: مبانی فقهی - حقوقی جرم اختلاس

۱۵	فصل اول: کلیات
۱۵	مقدمه
۱۶	گفتار اول: تعریف جرم اختلاس
۲۳	گفتار دوم: بررسی تاریخی جرم اختلاس
۳۷	فصل دوم: انواع دعاوی و مرجع رسیدگی به آن
۳۷	گفتار اول: حیثیت جرم اختلاس
۴۱	گفتار دوم: مرجع رسیدگی به جرم اختلاس
۵۱	فصل سوم: ارکان جرم اختلاس
۵۱	گفتار اول: رکن قانونی
۵۴	گفتار دوم: رکن مادی
۷۲	گفتار سوم: رکن معنوی
۷۷	فصل چهارم: مراحل تکوین و انواع نحوه مبادرت در جرم اختلاس
۷۷	گفتار اول: شروع به جرم اختلاس
۸۲	گفتار دوم: همکاری و مساعدت در اختلاس

بخش دوم: واکنش جامعه در برابر جرم اختلاس

۹۱	فصل اول: مجازات جرم اختلاس
۹۱	گفتار اول: کلیاتی در مورد اقسام مجازات
۹۴	گفتار دوم: مجازات اختلاس در فقه
۹۶	گفتار سوم: مجازات اختلاس در قوانین کیفری
۱۰۳	گفتار چهارم: مجازات اختلاس در قوانین اداری
۱۱۵	فصل دوم: کیفیات مشدده و مخففه

۱۱۵.....	گفتار اول: تعدد و تکرار جرم اختلاس
۱۱۶.....	الف: دارای حداقل و حداکثر باشد
۱۱۸.....	گفتار دوم: تخفیف و تعلیق مجازات اختلاس
۱۲۵.....	فصل سوم: انواع اختلاس و جرائم در حکم اختلاس و مجازات آن‌ها
۱۲۵.....	گفتار اول: انواع اختلاس
۱۲۹.....	گفتار دوم: جرائم در حکم اختلاس یا مرتبط با آن
بخش سوم: بررسی تطبیقی اختلاس و آثار آن	
۱۳۵.....	فصل اول: مقایسه اختلاس با جرائم مشابه
۱۳۵.....	گفتار اول: اختلاس و خیانت در امانت
۱۵۴.....	گفتار دوم: اختلاس و سرقت
۱۶۷.....	گفتار سوم: اختلاس و تصرف غیرقانونی در اموال دولتی
۱۹۱.....	فصل دوم: علل و آثار اختلاس
۱۹۱.....	گفتار اول: علل و ریشه اختلاس اموال عمومی و دولتی
۱۹۴.....	گفتار دوم: آثار زیانبار اجتماعی اختلاس
۱۹۶.....	گفتار سوم: آثار زیانبار فردی اختلاس
۱۹۹.....	فصل سوم: راه کارهای جلوگیری از اختلاس
۲۰۵.....	فهرست منابع

بخش اول

مبانی فقهی - حقوقی جرم اختلاس

avabook.com

avabook.com

فصل اول

کلیات

مقدمه

اختلاس^۱ یکی از پدیده های مجرمانه رو به ازدیادی است که آثار نامطلوب آن بر آسایش عمومی و همچنین اموال تاثیرگذار است. اموال دولتی و عمومی یا متعلق به اشخاص که با توجه به شخصیت حقوقی دولت در اختیار آن می باشد، در اثر ارتکاب این جرم مورد تعدی واقع می شوند.

اختلاس به عنوان یکی از مصادیق فساد مالی و جرائم مالی و جرائم مخرب در نظام اداری و اقتصادی کشورها مطرح است که از نظر حقوقی به معنای تصاحب اموال سپرده شده از سوی دولت (یا نهادهای خصوصی) به کارمندان، توسط آنان است و در پی آن همواره آثار سوئی دامنگیر دولت ها و نهادهای عمومی و خصوصی می شود. لزوم شناسایی و تحلیل این جرم هم اکنون بیش از گذشته لازم و ضروری به نظر می رسد. این جرم در کشور ما نخستین بار در سال ۱۳۰۴ هجری شمسی همزمان با اولین قانون جزای مدون مورد جرم انگاری قرار گرفت تا اینکه قانون گذار جهت تشدید مجازات آن به صورت مستقل نیز اقدام به تصویب قانون تشدید

---

^۱ Embezzlement

مجازات مرتکبین ارتشاء اختلاس و کلاهبرداری نمود. این اقدام قانونگذار به سبب شیوع فراوان و لطمه های جدی جرائم فوق به نظام سیاسی - اداری کشور انجام گرفت. در سال های اخیر نگرانی از ارتکاب این جرم به بخش خصوصی نیز سرایت کرده و کشور های عضو سازمان ملل متحد اقدام به تصویب کنوانسیون میریدا و جرم انگاری اختلاس در بخش خصوصی کرده اند. (ماده ۲۲ کنوانسیون). خسارات مادی و حیثیتی این جرم به مراتب بیشتر از زیانهای مادی آن است که با هیچ مقیاسی قابل اندازه گیری و سنجش نیست. وقوع این جرم موجب حساسیت و تشویش اذهان عمومی جامعه است که به دنبال آن موجی از بی اعتمادی نسبت متصدیان امور جامعه ایجاد میشود.

وجود گزارشات متعدد از ارتکاب بیش از حد این جرم در زمان حاضر، ضرورت آشنایی با این جرم و مقررات آن و علی الخصوص مجازات آن را ایجاب می نماید. از اینرو بر آن شدیم تا به بررسی تفصیلی این جرم اقدام نماییم.

گفتار اول : تعریف جرم اختلاس

۱. اختلاس از نظر لغوی

در کتاب های لغت واژه اختلاس با کسر الف و تا (ا ت) به این معانی آمده است:

۱- زود ربودن .

۲- سلب کردن . اختلاس همچنین در فرهنگ معین معنای سوم این واژه اینگونه است:

۳- سوءاستفاده مالی توسط شخص مسئول!

در فقه نیز کلمه اختلاس با الف و لام عبارت است از: ربودن مال مردم به صورت پنهانی الاختلاس: در لغت عرب از ریشه خلس و مصدر باب افتعال است که به معانی: مص، دزدی فریبکارانه، ربودن با حيله گری و همچنین به معنای استلاب (سلب کردن) آمده است. ابن

منظور مینویسد: «خلست الشیء: اذا استبلته»^۱ جمله «اختلاس کردم شیء را در هنگامی گفته می‌شود که آن شیء را سلب کرده باشد.»

از ظاهر کلام ابن منظور بر می‌آید که میان اختلاس و استلاب از حیث لغوی تفاوتی نباشد، لیکن در متون فقهی نمیتوان قاطعانه قول به مترادف میان این دو واژه را اختیار کرد. زیرا تعاریف فقها از این دو واژه یکسان نیست برای نمونه: ۱- والمختلس، هو الذی یسلب الشیء ظاهراً لا قاهرراً من الطرقات والشوارع من غیر شهر لسلح و لا قهرراً، بل استلاباً و اختلاساً...؛ مختلس، کسی است که بدون به کار گیری اسلحه و بدون اعمال زور، بلکه به صورت استلاب و اختلاس، مال را به طور آشکار در راه‌ها و جاده‌ها (از مردم) سلب می‌نماید.^۲

این تعریف از ابن ادریس در کتاب "سرایر" است که از ظاهر آن مترادف میان اختلاس و استلاب فهمیده می‌شود شبیه همین تعریف را شیخ طوسی در کتاب "نهایه"^۳ و ابن براج در "مذهب"^۴ آورده‌اند.

۲- بعضی از فقها مستلب را در مقابل مختلس آورده‌اند. برای نمونه:

۱-۲... فلا قطع علی المستلب، وهو الذی یأخذ المال جهراً ویهرّب مع کونه غیر محارب، ولا المختلس، وهو الذی یأخذ خفیه کذلک؛ حد قطع بر مستلب جاری نمی‌شود و او کسی است که به طور آشکار مال را می‌گیرد و فرار می‌کند و بر مختلس نیز جاری نمی‌شود و او کسی است که به طور پنهان مال می‌گیرد.^۵ این تعریف از شهید ثانی است.

البته صاحب جواهر بعد از تعریف مستلب، معنای مختلس را به مستلب ارجاع می‌دهد و هر دو را به یک معنا تفسیر میکند، سپس سخن شهید ثانی را در بیان تفاوت بین مستلب و مختلس، که قبلاً نقل گردید، بیان نموده و کلمه خفیه را که در تعریف وی از اختلاس ذکر شده و وجه تمایز اختلاس و استلاب است، به معنای غفلت تفسیر می‌کند.^۶

^۱ لسان العرب: صفحه خلس ماده خلس

^۲ کتاب السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی جلد ۳ صفحه ۵۱۲

^۳ سلسله البنایع الفقهیه جلد ۲۳: صفحه ۱۰۲

^۴ همان، صفحه ۱۷۱

^۵ مسالک الافهام الی تنقیح شرائع الاسلام ج ۱۵، ص ۲۰

^۶ محمدحسن نجفی، جواهر الکلام، ج ۴۱، ص ۵۹۷

بنابراین در اختلاس فقهی، مال به طور آشکار از صاحب آن گرفته می شود، ولی در فرصتی که صاحب مال نسبت به حفظ آن غافل و بی توجه است؛ و چون بی توجه است، برای گرفتن مال نیازی به قهر و غلبه نیست.

۲-۲- مستلب کسی است که مال را از پیش رو برمیدارد و مختلس آن کسی است که مال را از پشت سر برمی دارد. شبیه دو تعریف فوق را صاحب ریاض در "ریاض المسائل"^۲ و شهید ثانی در "شرح لمعه"^۳ آورده اند.

مختلس در عربی به کسی میگویند که با تردستی چیزی را بدزدد اما به اختلاسی که در فارسی به معنای خیانت در اموال عمومی و سوءاستفاده از آن می باشد، در عربی "غلول" می گویند و نه "اختلاس"^۴.

در فرهنگ لغت حقوقی نیز اختلاس (Peculation) را ربایش پول یا جنس، به ویژه اختلاس شخصی که پول یا کالائی متعلق به عموم در اختیار او گذاشته شده است و همچنین برداشتن مال غیر از راه خدعه، تعریف میکند^۵.

۲. تعریف جرم اختلاس از نظر فقهی

مختلس کسی است که در زمان غفلت ملک، مال وی را میگیرد، بنابراین از نوعی تفریط که با آن اختلاس امکان می یابد، خالی نمیشود و مختلس همانند سارق نیست، بلکه به خائن شبیه تر است.^۶

^۱ مجمع الفائدة و البرهان ج ۱۳ ص ۲۹۱

^۲ ریاض المسائل ج ۱۰ ص ۲۱۹

^۳ الروضة البهية فی شرح اللمعة الدمشقية ج ۹، ص ۳۰۴

^۴ نجف آبادی، حسین علی منتظری، مترجم صلواتی، محمود شکوری، ابوالفضل، مبانی فقهی حکومت اسلامی، ج ۴، ص ۸۵

^۵ لنگرودی، ترمینولوژی حقوق

^۶ ابن قیم الجوزیه، محمد ابن ابی بکر، اعلام الموقعین عن رب العالمین، ج ۲، بیروت، دارالکتاب العلمیه، ۱۹۹۶م، ص ۲۶۲

در فقه اختلاس عبارت است از اینکه مالی را از غیر حرز به طور مخفیانه بردارد زمانی که صاحب مال از آن غافل است. فقها در مورد حکم اختلاس قائل به قطع دست نیستند، بلکه فقط به تعزیر مختلس فتوا داده اند.^۱

فرهنگ لاروس اختلاس را این گونه تعریف میکند: "اختلاس" مصدر عربی بوده و عبارت از تصرف مالی که از طرف کسی به شخصی سپرده شده، مانند تصرف در مال شخصی خویش.^۲

۳. تعریف جرم اختلاس از نظر حقوق ایران

اما تعریفی را که بعضی از حقوق دانان برای این جرم بیان داشته اند مورد اشاره قراره میگیرد: مختلس مأمور دولت یا مأمور خدمات عمومی یا یکی از شرکت های دولتی یا وابسته به دولت یا مأمور سایر موسساتی است که به کمک مستمر دولت اداره می شود و آگاهانه اموال یا وجوه متعلق به دولت را که بر حسب وظیفه به طور امانی به او سپرده شده، به نفع خود و بر خلاف اصل امانت داری تصاحب و برداشت می نماید.^۳

اختلاس عبارت است از اقدام یک کارمند بر اختلاس آنچه اداره اش نگهداری آن را به حکم وظیفه به او سپرده است، چه وجه نقد باشد یا اشیای دیگر فرقی نمیکند که این وجوه نقد و اشیاء مرتبط به دولت باشد یا یکی از افراد مردم.^۴

اختلاس گرفتن عمدی و تبدیل کردن پول یا مال دیگران که به طور قانونی در اختیار فرد قرار گرفته بوده، به مال شخصی، سوءاستفاده از سمت یا امانت، وضعیت قانونی مزبور ممکن است ناشی از سمت رسمی، مقام عمومی، استخدام یا امانت باشد.^۵

^۱ شهید ثانی، روضه البهیة فی شرح لمعه الدمشقیة، سه جلدی ج ۳، قم، اسماعیلیان، ۱۳۷۴، ص ۲۹۶
^۲ جر، خلیل: فرهنگ لاروس، مترجم سید حمید طبیبیان، ج ۱، چاپ پنجم، مترجم سید حمید طبیبیان، تهران، امیر کبیر، ۱۳۷۳، ص ۸۰
^۳ هوشنگ، شامبیاتی، جرائم علیه اموال و مالکیت، چاپ دوم، تهران، انتشارات ویراستار، ۱۳۷۵، ص ۱۳۳
^۴ جرجس، جرجس: معجم المصطلحات الفقهیه والقانونیه، شرکت العالمیه للکتاب، تهران، چاپ اول، ۱۹۹۶ م، ص ۳۰.
^۵ بهمن آقایی، فرهنگ حقوقی بهمن، چاپ اول، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۸، ص ۴۸۱

در تعریف دیگری که بیشتر به جنبه فقهی اختلاس توجه شده است، مختلس را از نظر فقهی شخصی محسوب نموده اند که مال را پنهانی می رباید و فرار می کند و در موردی هم مختلس رباینده مال را از غیر حرز، در حالت غفلت صاحب مال عنوان شده است.^۲

یکی از حقوقدانان بدون اینکه تعریف مشخصی از جرم اختلاس ارائه کند، به شمارش عناصر اصلی این جرم پرداخته و آنرا این گونه بیان نموده است:

الف) مرتکب کارمند دولت، یا شهرداری یا بانک ها باشد و فرقی نمیکند که مأمور رسمی باشد یا نه.

ب) مال منقول یا وجه نقد را که به مناسبت انجام وظیفه اش به او سپرده اند بردارد.

ج) قصد متقلبانه داشته باشد.

د) به قصد خود عمل کند، صرف قصد کافی نیست.

ه) تحصیل مال یا نفعی کند. اختلاس را گاهی تصرف غیرقانونی به معنی اخص می گویند.^۳

و سر انجام دکتر میر محمد صادقی در کتاب خود می آورد:... به عبارت دیگر یکی از فروض جرم خیانت در امانت به معنای اخص، جرم اختلاس میباشد که اختلاف آن با خیانت در امانت آن است که مرتکب آن مأمور دولت بوده و نسبت به اموال متعلق به دولت یا اموالی که از طرف اشخاص نزد دولت به امانت گذاشته شده و به حسب شغل یا مأموریت نزد وی می باشد مرتکب خیانت میشود.^۴

اختلاس در اصطلاح، عبارت است از تصاحب و بردن وجه یا مال متعلق به دولت و بیت المال یا اشیای سپرده شده به یکی از کارکنان دولت یا مأموران به خدمات عمومی اعم از رسمی و غیر رسمی و یا سایر نهادهای انقلابی است.

در ماده ۵ مصوبه تشخیص مصلحت نظام، اختلاس بدین نحو تعریف شده است:

^۱ هر چند که اختلاس از جمله جرائمی است که علاوه بر منشأ حقوقی، سابقه فقهی نیز دارد، اما میان اختلاس فقهی و حقوقی تفاوت های نیز وجود دارد، برای بررسی تفاوت ها و مشابهت های اختلاس در فقه و حقوق رج. ک به: (احمدرضانی، اختلاس: بررسی فقهی-حقوقی، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۳، ص ۴۲)

^۲ گلدوزیان، ایرج؛ حقوق جزای اختصاصی، چاپ ششم، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی تهران، ۱۳۷۸، صص ۲۹۶

^۳ ملک زاده، فهیمه، اصطلاحات تشریحی حقوق جزا، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۹، ص ۶۷

^۴ میر محمد صادقی، حسین، جرائم علیه اموال و مالکیت، نشر میزان، چاپ چهاردهم، ۱۳۸۵، صص ۱۸۴-۱۹۵